

TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA BİLGİNİN DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

THE CHANGE AND CONVERSION OF THE INFORMATION IN TERMS OF THE SOCIAL CHANGE

Yasemin APALI¹

Öz

Bugüne kadar sosyologlar tarafından kimi zaman sosyolojik teoriler kimi zaman da toplumsal dinamikler temel alınarak çok farklı şekillerde tanımlanan toplumsal değişme, toplum halinde insan yaşamının var olduğu her zamanda ve her mekanda mevcuttur. Ancak toplumsal değişme, her toplumda aynı seyirde olmamakta; bazı toplumlarda hızlı bazı toplumlarda yavaş gerçekleşmekte, bazı toplumlarda yapıcı bazı toplumlarda ise yıkıcı bir rol üstlenmektedir. Önceleri sanayi toplumu yani modern toplum olarak nitelendirilen sonra post modern toplum, sonrasında ise bilgi toplumu olarak nitelendirilen toplumların geçirdiği evreleri geçirme süreci her toplumda aynı şekilde olmamaktadır. Bilgi çağını yaşadığımız son yıllarda toplumsal değişimin seyri bilgiyi mi etkilemekte yoksa bilgi mi toplumsal değişimden etkilenmekte? Toplumsal bağlamda sahip olduğumuz bilgilerimiz bir şekilde değişmekte ve dönüşmekte. Ancak bu durumun farkında olunması ya da olunmaması bilginin bir değişme süreci geçirdiğini ortaya koymakla mümkün olacaktır. Toplumsal değişimin bilgiyi ne şekilde etkilediğini ve bilginin dönüşümünün nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermek bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Toplumsal Değişme Dinamikleri, Bilgi, Bilginin Değişimi.

Abstract

The social change which has been defined in many different ways so far by the sociologists sometimes on the basis of the sociological theories and sometimes on the basis of social dynamics is always observable at all times and at every place where there are human societies. However the social change is not observed in the same way in every city; in some societies it plays a fast while in other societies a slow role or it can be constructive or deconstructive. The farewell process of the phases passed by each society first described as industrial then modern, post –modern society and information society is not the same. Nowadays when we are living in the information age does the observation of the social change affect the information or the information is affected by the social change? The information we have in a social context is changing and transforming in a way however being aware or not being aware of this situation is possible by revealing that information passes through a changing process. The aim of this article is to illustrate that in what way the social changes affect the information and how the information transformation is carried out.

Keywords: Social Change, Social Change Dynamics, Information, Change of the Information

¹ Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, yaseminapali@ardahan.edu.tr

1. GİRİŞ

Baş döndürücü bir hızla değişen dünyada, bilginin artan önemi yadsınamaz bir gerçeklik halini almıştır. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler ve gelişmeler sadece bilim alanında değil sosyal yaşamın her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Artık teknolojinin yerini bilginin aldığı günümüzde, onun varlık alanı ve etkisi hiç tartışmasız dünyada tüm toplumları oldukça yakından ilgilendirmektedir.

Hemen hemen her toplumda meydana gelen değişimler, sadece bilim ve teknik alanında değil toplumun tüm yapısında ve kurumlarında da birtakım değişimlere yol açmaktadır. Toplum içerisinde toplum tarafından üretilen ve zihinsel bir olgu olan bilgi ise bu değişim ve dönüşüm ortamından nasibini almış durumdadır. Neredeyse tüm alanlarda sahip olduğumuz bilgiler, çağın gereklerine uygun şekilde değişerek sosyal yaşamda anlamını bulmaktadır. Bilginin paylaşıldıkça arttığı göz önünde bulundurulursa, onun insanların karar vermesinde ve tutarlı davranışlar sergilemesinde ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

2. TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Her toplumun vazgeçilmez vasıflarından biri olan değişme ya da tam anlamıyla toplumsal değişme, sosyologların üzerinde farklı yönleriyle çalıştıkları bir kavramdır. Belirli bir zaman içerisinde gerek toplumda gerek doğada meydana gelen, her zamankinden daha farklı durumları ifade etmek için kullanılan değişme kavramının hem nedenleri hem de boyutları üzerine birçok çalışma mevcuttur.

Toplumlardaki değişmeye farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Auguste Comte; “Üç Hal Kanunu” isimli kuramıyla, toplumsal değişimin birbirini takip eden üç aşamaya gerçekleştiğini, Emili Durkheim; “Toplumsal İş Bölümü”nde zaman içerisinde toplumlardaki insan ilişkilerinin değişmesinden hareketle, toplumların gelişmesiyle birlikte iş bölümünün artması ve örgütlenmesi neticesinde ortaya çıkan toplumsal yapının değişmesine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde Karl Marx’ın “Sınıf Çatışması”, Max Weber’in “Karizma”sı gibi sosyolog ve toplumsal değişmeyle ilgili kuramları, değişimin farklı yönlerinin mevcudiyetine dair örneklerdir.

Değişimin hızı, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte; geleneksel toplumlarda değişme daha yavaş olurken, endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir (Özkalp, 2015: 307). Modern toplumlarda toplumsal değişme dinamikleri ve sürekliliği belirli bir norm halini almışken geleneksel toplumlarda aynı şeyi söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bazı toplumlarda değişme birtakım toplumsal sorunlara çözüm olurken bazı toplumlarda değişme ile birlikte birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple toplumsal değişimin yönü her toplumda aynı olamamaktadır.

Sosyologlar tarafından toplumsal değişme konusunda çok geniş içerikli tanımlar bulunmaktadır. Genelde toplumun yapısı temel alınarak yapılan tanımlara ilaveten, toplumsal değişimin sıklığı ve doğası üzerine de odaklanılarak yapılan tanımlar da mevcuttur. Örneğin, bireyler arası ilişkileri odak noktası haline getiren Emre Kongar toplumsal değişmeyi, temelinde teknolojik değişimin yattığı, insanlar arası ilişkilerin değişmesidir (Kongar, 2012: 23) şeklinde tanımlamıştır. Kongar’a göre, hem bir toplumsal olay hem de toplumsal bir olgu olan toplumsal değişme; temelinde insanlar arası ilişkilerin yattığı, hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır (Kongar, 2012: 24). Genel anlamda üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, anlamların, değerlerin ve kuralların değişmesini etkileyerek toplumsal değişmeye neden olabilmektedir.

Kültür ve toplumun doğasında var olan değişme, ister geleneksel olsun ister tutucu olsun her toplum ve her kültürün karakteristiğinde bulunan bir gerçekliktir. Kısaca bir önceki durum veya oluş tarzındaki

çeşitlenmeler olarak tanımlanabilir. Bu çeşitlenmelerin altında her zaman bir şeyler bulunur, değişen nesne önceden var olan tarzların bir reformasyonu ve bileşimini temsil eder (Fichter, 2009: 194). Bireylerin davranış örüntülerinde meydana gelen değişmeler ile konuşma, giysi, şarkı ve moda değişimleri aslında birer toplumsal değişme değildir. Bu ve buna benzer olgular, toplum içerisindeki davranış örüntülerinin çeşitlenmesinden ibarettir.

Toplumsal değişme, en genel anlamda bir toplumu toplum yapan asıl unsurlarda farklı zamanlarda, farklı hızlarda, farklı yönlerde ve farklı boyutlarda meydana gelen değişmedir. Ancak asıl değişmeyi mümkün kılan sosyal yapıyı oluşturan kültür, din, dil, ekonomi, teknoloji gibi unsurlarda meydana gelen farklılaşmalardır. Özellikle bazı sosyologlar tarafından adına “modernleşme” denilen toplumsal değişme, genel anlamda “dini ve geleneksel davranış biçimlerini değiştirmektedir” (Çelik, 2000: 31). Bu sebeple sadece *toplumsal değişme* kavramı yerine *sosyo-kültürel değişme* kavramı olarak kullanma sıklığı son zamanlarda daha da artmıştır. Toplum, maddi ve manevi unsurlardan meydana gelen bir bütün olarak düşünüldüğünde; onun aslında sosyo-kültürel bir sistem olarak tasavvur edilmesi gerekmektedir. Toplumun maddi varlığı toplumun algı, inanç ve değerleri üzerine kurulu olup, görünen maddi dünyamızın ve davranışlarımızın altında onların oluşumlarını sağlayan kültürel kodlar bulunmaktadır (Türkkahraman ve Tutar, 2009: 3). Bu kültürel kodlar hem bireyin hem de toplumun hareket rotasını belirleyen temel unsurları teşkil etmektedir. Bu yönüyle toplumsal değişme, toplumların yapısı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bazı sosyologlar tarafından sadece sosyal değişme olarak değil de sosyo-kültürel değişme olarak iki kavramın birbirini tamamlayarak bir bütün içerisinde bir anlam ifade ettiğini belirtmek gerekmektedir.

İçinde yaşadığımız çağın en önemli özelliği, farklı alanlarda birbirleriyle bağlantılı olarak birçok değişme ve gelişmenin yaşanıyor olmasıdır. Bu gelişmeler ve değişmeler pek tabii bilim ve teknoloji alanındaki yenilik ve değişmelerin etkisiyle de gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, kaçınılması mümkün olmayan bu değişmeler her zaman, veri toplumda istenilen ve beklenen şekilde olmamaktadır; başka bir deyişle toplumun kalkınmasına ya da ilerlemesine katkıda bulunmadığı gibi, dengesinin bozulmasına yahut gerilemesine de neden olabilmektedir (Dinçer, 2003: 102). Bilimsel ve teknolojik yenilik ve gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşandığı son yıllarda toplumsal değişme, ilerleme şeklinde olabileceği gibi gerileme şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Böylelikle toplumsal değişme sadece bir ya da birkaç toplum için değil, bilgi çağını yaşadığımız şu dönemde küresel anlamda kendini göstermektedir. İyi ya da kötü şeklinde bir değer yargısı içermemesi de toplumsal değişmenin önemli bir özelliğidir.

Toplumsal değişme konusunda çalışma yapan bazı düşünürlerin konuyla ilgili birtakım sayıtları, toplumsal değişmenin özelliği niteliği taşımaktadır (Nisbet’den akt. Özkalp, 2015: 311):

- i. Değişme doğal bir olgudur.
- ii. Değişmenin önüne geçilemez, kaçınılmazdır.
- iii. Değişme sürekli ve sürekli.
- iv. Değişme gereklidir.
- v. Değişme benzerlikler (üniform) gösterir.

Neredeyse bütün toplum tiplerinde toplumsal değişme doğal olarak görülmektedir. Klasik dönem sosyologlardan Comte, Marx ve Durkheim; toplumsal değişmeyi başarılı bir şekilde geçirmiş olan tarihte birçok toplumun olduğunu belirtmektedirler. Toplumsal değişmenin kaçınılmaz oluşunu, onun toplumların iradesi dışında gerçekleşmesiyle açıklayabiliriz. Her ne kadar bir takım toplumsal özellikler onun değişmez

olabileceğini gösterse de, bireyler arası ve toplumlar arası ilişkiler ve iletişim var olduğu müddetçe toplumsal değişme kaçınılmaz olmaya mahkûmdur. Toplumların zaman içerisinde bir medeniyet haline gelmeleri belirli aşamalardan geçmeleri neticesinde mümkün olmuştur. “Dünya ölçüsünde toplumlar, önce geleneksellikten “modern sanayi toplumu”, sonra da “sanayileşme sonrası” veya “ötesi” denilen yepyeni bir “ultra-modern” veya “post-modern” yahut bir başka adlandırma ile “bilgi toplumu” ya da “iletişim toplumu” şeklinde adlandırılan yeni bir tipe yönelmiş bulunuyorlar ve böylece modernleşmenin ve hatta post-modernizmim beraberinde sürüklediği değişim olgusu ve mecburiyetleri dünya ölçüsünde her geçen gün yeni bilimsel ve teknolojik buluşlar ve gelişmeler, bunların beraberinde getirdiği oluşum, değişme ve gelişmelerle sürekli ivme kazanmaktadır” (Günay, 2011; 24-34). Gerek toplumsal değişme gerek bilimsel ve teknolojik gelişmeler toplumları daha ileri ve daha yeniye götüreceği için sosyal bilimciler tarafından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Comte, Durkheim ve Marx, toplumun gelişmesi için bilime verilen değer üzerinde durmuşlar ve daha iyi bir yaşamın ancak bilimsel gelişmeyle mümkün olabileceğini söylemişlerdir (Özkalp, 2015: 313). Dolayısıyla değişme, birçok olay ve olgu için yenilikler ve yeni umutlar getireceği düşünüldüğü için bir gereklilik hatta bir zorunluluğu ifade etmektedir. Ayrıca değişmeler, sosyal bilimcilere göre tekrarlanan bir süreçtir. Tarih süreci içerisinde genel anlamda bakıldığında devletlerin ya da medeniyetlerin doğması, büyümesi ve tarih sahnesinden silinmesi birbirlerine çok benzemektedir. Değişme, bu açıdan bakıldığında tarih içerisinde yaşanan toplumsal koşullar birbirine benzerlik göstermektedir.

Toplumsal değişme olarak nitelendirdiğimiz şey, Cemil Meriç için toplumun bütününde değil de görevlerin ihtisaslaşması ve insan-nesne ilişkilerinin teknikleşmesi anlamında kullanılmaktadır (Meriç, 2002: 19). Yani ona göre toplumsal değişme, toplumların medeni olmasından daha ziyade bilim ve teknik alanında ileri seviyeye ulaşılması ve sosyal hayatın her alanında bunun taklitten ibaret olmayıp içselleştirilmesini ifade etmektedir. Toplumsal değişmenin herkes tarafından farklı şekillerde anlaşıldığının ancak onun farklı bakış açısıyla anlaşılmasının gerektiği üzerinde ısrarla durmaktadır.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN GÜNDELİK HAYATA YANSIMASI

Toplumsal değişme hem kavram olarak, hem hız olarak hem de şekilsel olarak zamandan zamana, mekandan mekana, toplumdan topluma hatta insanların sosyal yaşantılarına göre de değişiklik arz etmektedir. Buna göre zaman ve mekana bağlı olarak meydana gelen değişimleri iki kategoride toplamak mümkün görünmektedir (Akdoğan, 2004: 39). Dünyada meydana gelen değişimlerden birincisi, insana bağlı olmayan değişimdir ki; doğal olarak belirli bir düzen ve ahenk içerisinde meydana gelirler. Örneğin, mevsimlerin yer değiştirmesi, gezegenlerin belirli bir yörünge dahilinde güneşin etrafında dönmeleri gibi. Bir de insan faktörü vasıtasıyla meydana gelen değişim hareketleri vardır ki bu değişim hareketlerini de iki kısma ayırmak mümkündür. Maddi alanda olanlar; bilim, teknik ve sanatta meydana gelen değişimlerdir. Manevi alanda olanlar ise sosyal, kültürel, dini, siyasi, ekonomi vb. alanlardaki değişim hareketleridir. Genel olarak bakıldığında maddi alanda olan değişimler, manevi alanda olan yani insana bağlı olarak meydana gelen değişimlere nazaran daha hızlı ve yayılmaları da bir o kadar daha geniş alanlıdır. Bizim asıl ilgi odağımızı; insan eliyle meydana gelen değişimler olduğu için, daha çok insan, insanlar arası ilişkiler, toplum ve toplumlar arası ilişkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle her toplumun sosyal yaşantısı, kültürü, dini, dili, ekonomik yapısı, siyasi yapısı vb. farklı olabileceği gibi; aynı toplum içerisinde zikredilen konularda da farklılık ve çeşitlenmeler mevcuttur.

Çünkü her toplumun ve her insanın sosyal hayata bakış açısı ve sosyal hayatı algılayışı zamandan zamana ve mekandan mekana değişiklik arz etmektedir.

Her toplumun belirli bir değişim aşamasından geçtiği muhakkak bir gerçektir. Avcı –toplayıcı toplum tipinden endüstrileşmiş toplum tipine hatta günümüzde bilgi toplumu olarak addedilen toplumların değişmesinde, insan eliyle meydana gelen bir takım değişimler ve gelişmeler mevcuttur. Klasik dönem sosyologların toplumun çeşitli merhalelerden geçtiğini düşünmeleri ve çok çeşitli teoriler üretmesi; toplumsal değişimin her toplumda olduğunu ancak yönünün, hızının, dinamiklerinin ve özelliklerinin farklı olduğunun bir göstergesidir. Auguste Comte'un "üç hal yasası", yani toplumların teolojik, metafizik ve son olarak pozitif dönemlerden geçtiğini gösteren teorisi, Emile Durkheim'in "toplumsal iş bölümü" toplumların mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru ilerlemesi, F. Tönnies'in toplumların "cemaat" yapısından "cemiyet" yapısına geçmesi, V. Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" gibi kuramlar, toplumların öyle ya da böyle, insan eliyle ya da değil, bir şekilde değişimden geçtiklerini gösterir niteliktedir. Zaten toplumsal değişimle ilgilenen önceki dönem sosyologların birçoğu klasik dönem sosyologların bu ve buna benzer düşüncelerini temel almaktadırlar.

Avcı-toplayıcı toplumlarda doğa ile toplumların barışık bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri, insanoğlunun toprağa hükmetmesi ya da hükmetme arzusu ile sona ermiştir. Bireylerin kendi eliyle sosyal yaşantısında meydana getirdiği değişimler, aslında farkında olmadan tüm toplum yaşantısının ve tüm bir dönemin değişmesine neden olmuştur. İnsanoğlunun farklı yüzyıllarda çeşitli şekillerde geçirdiği evreler, insan eliyle meydana gelen toplumsal değişimlere birer örnek niteliğindedir.

Değişmenin karşılıklı olması durumu da önemlidir. Çünkü kişilerin değişmeyi, değişmenin de kişileri etkilemesi değişmeyi son derece önemli kılar (Fichter, 2009: 196). Bireylerin değişmeyi önceleyerek başka bir grubu etkilemesi ve ardından grubun toplumun tüm üyelerini etkilemesi, değişimin zorunlu hale gelmesine neden olmaktadır. Toplumsal değişimin ilkel toplumlarda farklı, feodal toplumlarda daha farklı, sanayileşmiş modern toplumlarda daha da farklı olması, değişimin toplumdan topluma hatta aynı toplumda bile farklı hızlarda ve farklı biçimlerde olduğunun bir göstergesidir. İstanbul'da ama farklı semtlerde yaşayan insanların sahip oldukları komşuluk kültürü, ramazan ayının farklı şekillerde algılanması ve yaşanması, dini ritüellerin farklı şekillerde icra edilmesi, akrabalık ilişkilerinin değişmesi, aile yapısının farklılaşması vb. gibi olgular toplumsal değişimin sosyal hayatta farklı şekillerde kendini göstermesine örnektir. Ya da modern bir toplumda hızlı bir şekilde kültür değişmesine maruz kalan kurumların yanı sıra hala geleneksellikten veya bilim ve teknolojik gelişmeler açısından geri kalmaktan bir türlü kurtulamayan kurumların bulunması, değişimin toplum içerisindeki hızına işaret etmektedir.

Modernleşme ile birlikte her alanda olduğu gibi inanç ve bilgi konularında da bir takım değişimler söz konusu olmuştur (Subaşı, 2014: 329). Dinin modernleşme ile birlikte seküler bir alana çekildiği, geleneksel dindarlık formunun yeni arayışlara sürüklendiği, dindarlık öğelerinin yeni değişkenlerle ifade edildiği, post-modern dünya ile iletişim, küreselleşme, eğitim ve öğretim faaliyetleri gibi pek çok konunun da değişerek somutlaştığını söyleyebiliriz.

Modernleşmenin her evresinde insanoğlunun sosyal yaşantısı "bilgi toplumu" olma yolunda önemli adımlar kaydetmektedir. Küreselleşmenin ve bilginin gün geçtikçe daha da önemli hale gelmesi, toplumlararası ilişkilerin ve tüm toplumların birbirlerini her alanda etkilemesi toplumsal değişimi kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla toplumların geçirmiş oldukları evrelerin genelinde bilgi, toplumsal değişimi mümkün kılan, hızlı ve ilerlemeci bir doğrultuda gerçekleşmesini sağlayan bir roledir. Toplumsal algının yerini bireysel iş bölümüne

biraktığı sanayileşmiş toplumlarda uzmanlaşmış bilgi ön plandadır ve toplumun değişim ve dönüşüm yaşaması için olmazsa olmazlarındandır. Önceleri toplumlarda meydana gelen değişimler ekonomik ve teknolojik iken, artık toplumsal değişme bilgi ekseninde gerçekleşmektedir.

Adına toplumsal değişim denilen şey, toplumun geneli tarafından kabul görüp benimsendikten sonra değişim olarak adlandırılmaktadır. Bu durum ise toplumun birlik ve beraberlik duygusu içerisinde hareket etmesine bağlı gibi görünmektedir. Değişme ile birlikte ortaya çıkan sosyal farklılıklardan dolayı bölünüp parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunan toplumu birleştirmek, kaynaştırmak ve bütünleştirmek, toplumdaki sosyal bütünleşmeyi sağlamak ihtiyacı kendini hissettirmektedir (Okumuş, 2009: 331). Hızlı sosyal değişme süreci içerisine giren toplumlardaki bütünleşme problemini ortadan kaldırarak tekrar bütünleşme sağlamak görevi ise, aynı şekilde toplumsal kurumların da değişime adapte olmasından geçmektedir. Özellikle din, eğitim, dil, kültür, siyaset vb. gibi kurumlarla bu süreç daha sağlıklı bir biçimde atlatılmaktadır.

Enformatik toplum gerçeği ile karşı karşıya bulunduğumuz son yıllarda, gerek sosyal yapıda gerek de sosyal yaşantıda meydana gelen değişimler ve gelişmeler, elbette ki bilgi ve bilginin toplumsal yönünde de birtakım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bizim için önemli olan bilginin toplumsal değişme ile birlikte gündelik yaşantıyı nasıl değiştirdiği ve aynı zamanda kendisinin de bu değişimden nasıl ve ne şekilde etkilendiğidir. Bu sebeple çalışmamızın kalan bölümünde bilginin gündelik yaşantı bakımından önemi, toplumsal değişimin sosyal yaşantıyı değiştirirken bu durumdan bilginin etkilenip etkilenmediğini ortaya koymaya çalışacağız.

4. SOSYOLOJİK AÇIDAN BİLGİNİN TOPLUMSALLIĞI

Günümüzün adeta en can alıcı konularından biri olan “bilgi” ve “bilgi toplumu” konuları, yapılan çalışmalarda teorik düzlemde ele alınmış; onun toplumsal yönü ya da sosyal yaşantı içerisindeki yaşayan yönüne pek değinilmemiştir.

İnsanlığın en eski ve en önemli tartışmalarından biri olan bilgi, tarihin eski dönemlerinde sadece felsefi bir bakış açısıyla incelenmiş, onun toplumsal yönüne vurgu yapılmamıştır. Sosyolojinin bağımsız bir disiplin haline gelmesinden sonra bilgi, birçok sosyolog tarafından araştırma konusu edinilmiştir. Ancak ortaya çıkan bilgi tanımları, sosyologların ya bağlı buldukları ekoller çerçevesinde ya da içinde bulunulan tarihi şartlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bilginin değer, inanç, norm vb. ile yüklü olabileceği düşünülmeden soyut ve gerçekçi olmayan bir düzlemde ele alınmış ve o şekilde de tanımı yapılmıştır. İnsanların ve toplumların hayatın her evresinde bilgiye ihtiyacı oldukları, bilginin de sosyal yaşantı içerisinde yerinin olduğu son zamanlarda araştırmaya değer bulunmuştur. Ve bu sebeple sosyolojinin bir alt disiplini olarak “Bilgi Sosyolojisi” adıyla yeni bir sosyoloji dalı ortaya çıkmıştır. Bilginin tüm toplum tarafından içselleştirilip nesnel hale getirilmesi; yani onun zihinden kopup somut bir hale gelmesi, toplumun üyeleri tarafından da alınıp tekrar üretilmesi ve belirli bir birikim neticesinde ortaya çıkması, onun toplumsal yönünün olduğunun göstergesidir.

Zihinsel bir olgu olan bilgi, insanın dünyayı algılaması ve anlamlandırması neticesinde oluşan kognitif bir olgudur. İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren zihni yapıları bu ortak yaşama biçiminden etkilenecek oluşur ve bilgi bunun sonucunda inşa olur (Yıldırım, 2007: 9). Bilginin kolektif bir şekilde yani toplumsal bir bilincinden çıkmış olmasının bir ifadesi olarak kullanılan “Epistemik Cemaat”² kavramı, bilginin toplumsal yönüne işaret eder niteliktedir. Ancak şunu hemen vurgulamak gerekir ki, bilginin

² Daha geniş bilgi için bkz. Hüsamettin Arslan, “Epistemik Cemaat”.

toplum içerisindeki yeri mutlak, değişmez ve sonsuz bir evren çerçevesinde değildir. Toplum var olduğu müddetçe bilginin varlığından söz etmek mümkündür.

Bilgi ve toplum arasındaki ilişkinin üç farklı düzeyinden bahsetmek gerekmektedir (Aydın, 2010; 98-101). Birinci düzey, bilgi sistemi ve toplum sistemi arasında makro seviyedeki ilişkidir. Yani her toplumun genel bir bilgi sistemi vardır ve bunun içerisinde bütün bilgi türleri yer almaktadır. Mesela, modern sanayi toplumlarında sosyal yaşam bilgisinden teknik bilgiye, dini bilgiden felsefi bilgiye kadar her türlü bilgi mevcuttur. Ancak teknik bilginin diğer bilgilere nazaran önceliği vardır. Modern sanayi toplumlarındaki hakim bilgi, uzmanlık gerektiren bilgi olduğu için diğer bilgi türlerini de etkilemektedir. Geleneksel toplumlardaki bilgi de tecrübî bilgi söz konusu olduğu için, öncelik sıralaması tecrübe yani doğrudan sosyal hayat ile ilgilidir.

Bilgi ile toplum arasındaki ikinci düzey ilişkiyi, bilginin diğer alt sistemlerle olan ilişkisi teşkil etmektedir. Farklı toplum düzeyleri farklı bilgi tür ve şekillerine yönelmektedirler. Mesela, bir ev hanımı ile hayat bilgisi, bir antropolog ile kültürel bilgi, bir işletmeci ile ekonomik bilgi arasında kurulabilecek ilişki bu konuya örnek olacaktır. Üçüncü düzey ilişkiyi ise, bilgi ya da toplumsal sistemlerden birisinin karşı alt birimlerle olan ilişkisidir. Politik bilgi toplumla ilgilidir, bütün bir toplumda politik bilgi ile ilgilenilmektedir. Pek tabii siyasal toplumun politik bilgi ile ilgilenmesi çok daha farklıdır.

Kavramsal ayrıştırmalar göstermektedir ki; bireysel ve toplumsal bilgi; yaşam boyunca edinilen, yaşanan ya da deneyimlenen, teknik anlamıyla gözlemlenen veya rasyonel muhakemelerle üretilen bilgilerden ibaret değildir. Öte yandan bilgisayar belleği gibi insanın ve toplumun bilgisine, “toplumsal bellekteki ya da genetik kayıtlardaki donanımlardır” demek de mümkün değildir. Bunların her ikisinin toplamı, bireyin ve toplumun bilgi donanımını teşkil etmektedir (Anık, 2009: 6). Bireylerin sahip olduğu bilgiler ne doğuştan gelmekte, ne de sezgiler vasıtasıyla elde edilmektedir. Bireyler ait olduğu sosyo-kültürel çevreleri, onların birtakım tecrübeler kazanmalarına ve bu yolla bilginin zihinsel olarak inşa edilmesine yani bilgi edinme, işleme ve üretme becerisine sahip olmalarını sağlamaktadır.

Özellikle sosyoloji çalışmalarına konu olan bilgi, inşa edilmesi ve işlenmesi toplum içerisinde olduğu için toplumsal yönünden söz etmek mümkündür. Bilgi, toplumsal bağlamın bir ürünü olarak ortaya çıkmakta. Çünkü, toplumsal bağlamı oluşturan çeşitli sosyolojik kategoriler bulunmaktadır: Aile, tabaka, kabile, cemaat, ulus, devlet vb. gibi, işte bilgi bu sosyolojik kategorilerin oluşturduğu kolektif yapılar içinde meydana gelmektedir (Yıldırım, 2007: 8). Bütün insan düşüncesi ve bilgisi, toplumun üretken etkinlikleri tarafından belirlenir ve toplumun apaçık görünen maddesel çalışma yapıları, işgücü ve devlet kurumları, teknoloji biçimleri şeklinde algılanır (McCarthy, 2002: 34).

Kuhn sonrası dönemde de hakim olan pozitivist görüşe göre; bilimsel olsun ya da olmasın bilginin varlık temeli epistemik cemaattir. Cemaat bilgiyi önceler ve bilginin zorunlu şartıdır; çünkü bilginin hem kaynağı ve yaratıcısı, hem inşa edicisi ve taşıyıcısı, hem de daha sonraki kuşaklara intikal ettiricisidir. Bilginin var oluş gerekeşi ve şartı cemaattir; çünkü bir öne süreni ve bir alıcısı ya da kabul edeni bulunmadığı sürece bir hiçtir (Arslan, 2007: 74-75). Sadece iki kişinin olduğu var olduğu düşünülürse, bilginin öne süreni, alıcısı ve kabul edeni bulunduğu sürece bilgi mümkündür. Yoksa en az iki kişinin uzlaşmadığı yerde cemaat de bilgi de mümkün değildir. Bu uzlaşma her şeyden önce dilde mümkün olan bir uzlaşmadır. Ona göre bilgiyi açıklamanın tek yolu, ona kaynaklık eden, taşıyan ve intikalini sağlayan cemaati incelemekten geçmektedir.

İbn Haldun’a göre, bilgilerin her biri öğrenmeye ve melekeye muhtaçtır. Bilgiler yerleşik ve medeni hayat yaşayanlara mahsus bir zanaat ve meslek olmuştur. Toplumlar yerleşik hayata geçtikten sonra sosyal

yaşama dair ilgi ve ihtiyaçlarının farklı bir boyut kazanması neticesinde bilgi ve bilimde de değişimler ve gelişmeler olmuştur. Ona göre, bilimlerin gelişmesi, belirli bir toplumsal gelişmeye tekabül etmektedir (Canatan, 2013: 104-105).

Geleneksel ya da kabul edilen bilgi kuramı olarak tanımlanan bilgi anlayışına göre bilginin oluşması için alınan doğru enformasyonun yanında bir de bunun değerlendirilmesi, gerekçelendirilmesi yahut meşrulaştırılması gerekmektedir. Geleneksel bilgi bilginin tanımında bilgi, gerekçeleri gösterilmiş, bir şekilde kanıtlanmış yani gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak tarif edilmiştir. Bu bağlamda bilginin oluşabilmesi için üç koşulun bulunması gerekmektedir: İlk koşul, kişinin epistemik bir inanca sahip olması, ikinci koşul bu epistemik inancın doğru olması ve son olarak kişinin yahut öznenin bu inancını gerekçelendirmesi yani temellendirmesi gerekmektedir (Yalçın, 2002: 123). İnsan bilincinin toplumsal ilişkilerle ve toplumsal yaşamdaki değişimlerle birlikte değiştiğini ve dolayısıyla başta bilginin tanımı olmak üzere, onun toplumsallığı yönündeki düşünceler de değişim özelliği göstermektedir. Bu durum da bilginin belirli bir toplumsal yaşam ve toplumsal ilişkiler ağı içerisinde oluştuğunun, işlendiğinin ve değiştiğinin göstergesi olmaktadır.

Toplumsal olarak üretilen ve toplumsal olarak dağıtılan bilgi, insanların yaşadıkları toplumsal dünyalarla ilişkili olarak tanımlandığı için, bu özel dünyaları eksiksiz anlattığını iddia eden fikirlerdir (McCarthy, 2002: 39). Bilgi, toplum tarafından ya da belirli bir grup tarafından kabul gördüğü ve toplumsal yaşam adına gerçeklik olarak ifade edildikleri, toplumsal yaşamın dil ve düşünce olarak anlatılmasını içerdiği için toplumsaldır. İster doğru ister yanlış olsun, bilginin hangi türü olursa olsun sadece bireyin zihninde var olan düşünce kalıplarından ibaret olmayıp, toplumla birlikte var olan bir olgudur bilgi.

5. BİLGİNİN DEĞİŞEBİLİRLİĞİ

Felsefenin bilgi konusuna sosyolojiden daha farklı bir bakış açısıyla baktığını, daha çok ontolojik bir bakış açısıyla araştırma konusu edindiğini söyleyebiliriz. Felsefe bilgiyi zihinsel kategorilerle açıklar ve bilginin apriorik olduğunu düşünür (Yıldırım, 2007: 9). Genelde ilk çağ filozofları insanın doğuştan birtakım bilgi donanımı ile dünyaya geldiğini düşünürler ve hatta Sokrat'ın herkesçe bilinen diyalogunda; okuma-yazma bilmeyen birine sorduğu çeşitli sorular yardımıyla bir geometri sorusunu çözdürmesi ve sonrasında kendisinin ona hiçbir şey öğretmediğini söylemesi; Sokrat'ın insanın sahip olduğu bilgilerin doğuştan geldiğini kanıtlamak içindir. Ona göre insan bilgisi doğuştan gelen apriori bilgiler zaten insan zihninde mevcuttur.

C. Wright Mills bilginin zihinsel bir işlev olduğunu, bu anlamda bakıldığında ise çevrenin düşünce üzerinde etkili olduğunu öne sürerek, sosyal davranış alanlarının ve düzenlenmiş tutum dizilerinin gelişmesini ve desteklenmesini bu zihinsel işlev vasıtasıyla olduğunu düşünmektedir (Mills,2005: 21). Oysa ki bilgilerimizi birtakım tecrübeler vasıtasıyla yaşayarak elde ettiğimiz bir gerçektir.

İşte sosyoloji, insanların toplu halde yaşadıklarını, bilginin de bu toplumsal yaşam neticesinde oluştuğunu savunduğu için apriori bilgiyi kabul etmez. Sosyoloji, insanların toplu halde yaşamaya başlamalarını zihnin dönüşümü olarak görmektedir. Yani zihnin yapıları da bireysellikten kurtulup toplumsal kolektivitelerden etkilenmiştir. Buna göre de düşünceler ve bilgiyle ilgili içeriksel değerler, büyük dâhilerin ansızın aklına gelen fikirler olarak ortaya çıkmazlar (Mannheim, 2008: 249). Çünkü bilgiler toplumsal olarak birer içeriksel değer taşırlar.

Belirli bir zaman ve belirli bir mekân içerisinde insanların aynı toplumda karşılıklı etkileşim ve iletişim neticesinde ortaya çıkan, işlenmesi, üretilmesi ve dolaşımı tamamen insan eliyle olan bilgi; yine insan eliyle

değişime tabi olmaktadır. Bilginin tarih süreci içerisinde toplumsal değişimlerden etkilendiği ve değişebildiği aynı zamanda toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayatın gerçekliği ise iki boyutta kendini göstermektedir: Zaman ve mekân. Gerçeklik, belirli bir zamanda ve mekânda inşa edilir. Gündelik hayat hem uzamsal/mekânsal hem de zamansal olarak farklı yakınlık uzaklık derecelerinde tecrübe edilir (Berger ve Luckmann, 2008: 35). Gündelik hayatta insanlar ulaşılabilir olan üzerinde değişiklik yapabilir. Gündelik hayatta, toplumda gerçekleşen etkileşim ve örüntülerin ifade edilmesi ve anlamlandırılması dil vasıtasıyla olur ki; bilginin ifade ediliş tarzıdır (Yücedağ, 2013: 20).

Bilginin değişebilirliğini daha iyi anlayabilmek ve somut verilerle desteklemek gerekmektedir. Birçok bilgi sosyologu bilgi türlerini izaha çalışırken pek çok bilgi türünü açıklamaktadır. Ancak biz bilgi türlerini üç ana başlık altında vereceğiz ki, bilginin değişip değişmediği mevzuu daha net şekilde anlaşılacaktır. Bilgi türlerini, bilimsel bilgi, dini (aşkın) bilgi ve gündelik bilgi şeklinde üç ana başlık altında incelemek mümkündür.

Gündelik bilgi, sosyal yaşam içerisinde anlam bulan, insanların genelde tecrübeleri ve etkili iletişimleri neticesinde ortaya çıkan, hayatı daha kolay ve anlamlı bir hale getirmek için kullanılan bilgi türüdür. Bu bilgi türü ya tecrübe edildikten sonra ya davranışsal olarak kendini gösterdiği ya da dilsel olarak sosyal hayatta ifadesini bulup sonra pratiğe dökülmektedir. Bir toplumda bilginin tarihsel birikimi söz konusu ise, iş bölümünden dolayı, role özgü bilginin, genel bakımdan ilgili ve erişilebilir bilgiye oranla daha hızlı büyüdüğünü varsayabiliriz (Berger ve Luckmann, 2008;113). Yani toplumda nesnelleşen anlam evrenleri, bireyler açısından öznel olarak geçerlilik kazandıktan sonra makro düzeyde bir bilgiden söz edilir hale gelmektedir. Bu bağlamda da toplumsal yaşamda anlam bulması açısından gündelik bilgi, diğer bilgi türlerinden farklı bir içeriğe sahiptir.

Bilimsel bilgi, tüm sosyologlarca aynı adla anılmakta ve alt dalları da bulunmaktadır. Deney ve gözleme dayanan bilimsel bilgi, alanında uzman kişilerce ortaya konulan ve herkesçe kabul edilen, yanlışlanması ya da doğrulanması yine deney ve gözleme dayanan bir bilgi türüdür. Alt dalları ise, teknik bilgi, felsefi bilgi, ekonomik bilgi, politik ya da siyaset bilgisi vb. dir. Bu bilgi türlerinin hepsinin deneye dayanması pek mümkün görünmemektedir. Örneğin bir siyaset bilgisini deney yaparak elde edemeyiz. O daha çok tecrübeler ve gözlemler neticesinde sosyal yaşamda anlamını bulmuştur. Bilimsel bilgide deney çok önemli olduğu için ortaya çıkan bilgilerin yanlışlanması ya da toplumsal değişimden nasibini alması oldukça zordur ama imkansız değildir. Dünyanın kocaman bir düzlükten ibaret olduğunu düşünen ya da bir öküzün boynuzlarında olduğu tezini savunanların o günkü düşünceleri yanlışlanmış ve onun yuvarlak olduğu kanıtlanmıştır.

Pek çok sosyolog tarafından dini bilgi olarak nitelendirilen aşkın bilgi ise, gündelik hayatta anlamını bulan ancak bilimsel bilgi ile bağdaşmayan bir bilgi türüdür. Deney ve gözleme kesinlikle yer olmayan, muhatabının direkt insan olduğu ve tarihin en eski bilgi türlerinden biridir. İnsanoğlunun ancak bu dünyada anlamını bulduğu, vazgeçilmez olarak başvurduğu bilgi türlerinden biridir. Toplum tarafından sürekli tekrarlanan aşkın bilginin kaynağı ve mahiyeti konusunda her dönemin sosyologu savunduğu görüşlere paralel bir şekilde açıklama getirmiş. Aşkın bilginin iki farklı boyutunu olması, onun diğer bilgi türlerinden daha bir kategoride ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü bu bilgi türünün iki farklı yönü mevcuttur. İlki; aşkın bilginin ilahi boyutu yani metafiziksel boyutu, diğeri ise bu dünyaya dönük boyutudur. Aşkın bilginin inanç ile ilgili kısmı hiçbir şekilde değişime maruz kalmaz. Çünkü iman esaslarının herhangi birisinde meydana gelen bir değişim kesinlikle kabul edilemez. Kat'i kurullarla ve naslarla sabittir. Ancak aşkın bilginin dünyaya dönük yüzünde bir takım değişimler söz konusudur.

6. SONUÇ

Herakleitos'un "değişmeyen tek bir şey var o da değişmenin kendisi" şeklindeki meşhur sözü, herhalde tarih sahnesine çıkmış tüm medeniyet ve toplumlar için geçerlidir. İnsanoğlunun aynı toplum içerisinde yaşayıp da toplumsal olarak meydana gelen değişme ve gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir.

Toplumsal bir olgu ve aynı zamanda toplumsal bir olay olan toplumsal değişme, her toplumda bulunan belirli bir hızı, belirli bir yönü ve belirli bir boyutu olan bir kavramdır. Ancak her toplumda değişimin hızı, yönü ve boyutu farklıdır. Değişme, kavramsal olarak eskinin yerine geçme, toplumsal olanın farklı bir boyutunu ortaya çıkarma şeklinde olduğu zaman değişmez. Yoksa bugün moda olarak nitelendirilenin yarın demode olarak nitelendirilmesi bir çeşitlenmeyi, farklılaşmayı göstermektedir.

Toplumsal değişimin sürekli, kaçınılmaz, gerekli, doğal ve benzer bir nitelikte olması; onun toplumlarla birlikte var olduğunun bir göstergesidir. Toplumun herhangi bir kurumunda meydana gelen bir değişme diğer kurumları da otomatik olarak etkilemektedir. Çünkü toplumun tüm kurumlarının birbirlerini tamamlayıcı bir özelliği bulunmaktadır. Ekonomide meydana gelen bir değişme, aile kurumunu ve sosyal ilişkiler ağını da etkilemektedir.

Toplumsal olarak ortaya çıkan kognitif bir süreç ile elde edilen bilgiler de toplumsal değişme vasıtasıyla değişime ve dönüşüme uğramaktadır. Bilgiyi ne insan zihninden bağımsız ne de toplumdaki bağımsız bir şekilde düşünülmesi söz konusu değildir. İnsan zihninde tecrübeler yoluyla oluşan, işlenen, üretilen ve sürekliliği sağlanan; sonrasında dil vasıtasıyla topluma aktarılan ve toplumun geneli tarafından içselleştirilip nesnel bir hale getirilen bilgi; varlığını toplumda bulmaktadır. Gerek gündelik bilgi, gerek aşkın bilgi gerek de bilimsel bilgi; belirli bir amaç doğrultusunda varlıklarını sürdürmektedirler, o da toplumsal yaşamı daha anlaşılır, daha kolay ve daha yaşanabilir hale getirmek. İnsan eliyle varlık bulan bilgiler sayesinde ki, toplumsal değişme vuku bulmakta. Kısacası toplum tarafından üretilen bilgi, yine toplum tarafından değiştirilmekte ve dönüştürülmektedir.

7. KAYNAKÇA

- Akdoğan, Ali (2004), *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Anık, Cengiz, (2009), "Bilginin Toplumsal İşlevlerine İlişkin Yaklaşımları Tasnif Denemesi", *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.28, (1-28).
- Arslan, Hüsamettin (2007), *Epistemik Cemaat*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Mustafa (2010), *Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Berger L. Peter, Luckmann, Thomas (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev., Vefa Saygın Ögütler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2013), *İbni Haldun Perspektifinden Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Çelik, Celaleddin (2000), "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din, Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması", *Karadeniz Dergisi*, S.8, (25-35).
- Dinçer, Mehmet, (2003), "Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü", *Ege Eğitim Dergisi*, S.3, C.1, (102-112).
- Fichter J. (2009), *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Günay, Ünver, (2011), "Türkiye'de Modernleşme ve Din", *Türk Yurdu*, S.292, 24-34, <http://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1775>.
- Kongar, Emre, (2012), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Mannheim, Karl (2008), *İdeoloji ve Ütopya-Ideologie Und Utopie*, çev. Mehmet Okyayuz, De Ki Basım Yayım Ltd.Şti., Ankara.

McCarthy Doyle, E. (2002), *Knowledge As Culture (Bilgi Kültürü)*, çev.A.Figen Yılmaz, Chivi Yazıları, İstanbul.

Meriç, Cemil,(2002), *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mills, Wright, C. (2005), *Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Paragraf Yayınları, Ankara.

Nisbet, R.A. (1969), *Social Change and History: Aspects of The Western Theory of Development*, Oxford University Press.

Okumuş, Ejder, (2009), “Toplumsal Değişme ve Din”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8,S.30, (323-347), <http://eski.bingol.edu.tr/media/267517/3Toplumsal-Degisme.pdf>, (02.03.2016).

Özkalp, Enver, (2015), *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Basım Yayın, Ankara.

Subaşı, Necdet, (2014), *Din Sosyolojisi*, Ensar Neşriyat Tic.Şti., İstanbul.

Türkkahraman, Mimar, Tutar, Hüseyin, (2009), “Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, (1-16).

Yalçın, Şahabettin, (2002), “Bilginin Normatif Yönü”, (Ed), Şahabettin Yalçın, *Bilgi ve Değer*, Vadi Yayınları, Ankara (122-132).

Yıldırım, Ergün, (2007), *Bilginin Sosyolojisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara.

Yücedağ, İbrahim (2013), “Bir Sentez Girişimi Olarak Gerçekliğin Sosyal İnşası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17,(2), (15-26).